

Görögkatolikus püspökök bécsi szinódusa 1773-ban

1. AZ ELŐZMÉNYEK: GÖRÖGKATOLIKUS EGYHÁZAK
MÁRIA TERÉZIA URALKODÁSA IDEJÉN

Jóllehet a görögkatolikus egyházak a 17. század elején (1611: márcsai unió), közepén (1646/49: ungvári unió) és utolsó éveiben (1699/1700: gyulafehérvári unió)¹ jöttek létre a Habsburg-uralom alatt álló Magyarország és Erdély különböző régióiban, valódi egyházszervezeti fejlődésük csak évtizedekkel, vagy akár másfél évszázaddal később, számos nehézség közepette indult meg. Az uniók megkötése után aktuálissá váló alapkérdésre: pontosan miként valósuljon meg a bizánci rítusú katolikusok betagozódása a katolikus egyházba, az eseményeket alakító egyházi és világi aktorok szinte kivétel nélkül azt a választ adták, hogy a latin rítusú egyházi vezetőknek a lehető legszélesebb felügyeleti jogokat kell biztosítani a görögkatolikusok fölött. Ezt az álláspontot az a tényszerűen igazolható tapasztalat támasztotta alá, mely szerint az unitusok – megfelelő teológiai képzettség hiányában – nem rendelkeztek kellő ismeretekkel a katolikus egyház tanításáról és egyházfegyelmi szabályairól. Szükségesnek tartották tehát azt, hogy az uniót – előre nem látható ideig – a tudás- és normaátadás folyamatai kövessék, egyfajta egyházi szocializáció keretein belül. Ezen folyamatok sikerességét akkor látták biztosítva, ha a görögkatolikusok – korábban valamilyen formában meglévő – egyházkormányzati önállóságát korlátozzák, vagy felszámolják.² Így például a munkács-csernekhegyi monostor püspöki rangú előjárója, aki a monostor vonzaskörzetében évszázadokon át gyakorolt – igaz katolikus és közjogi szempontból nem értelmezhető – joghatóságot, 1689-től apostoli vikáriusként működhetett tovább, a gyakorlatban 1706-ig Kollonich Lipót bí-

¹ A bizánci rítusú közösségek uniója mellett Erdélyben egy másik keleti rítus, az örmény rítus képviselői körében is történtek kísérletek egy Rómával egyesült egyház megszervezésére, lásd NAGY Kornél: *Az erdélyi örmények katolizációja (1685–1715)*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest 2012, valamint NAGY Kornél: Mártonffy György püspök és az erdélyi örmények. *Erdélyi Múzeum* 78 (2016) 68–84.

² A betagozódás kérdéséhez: SZABÓ Péter: A keleti közösségek katolikus egyházba tagozásának ekkleziológiai elvei és jogi struktúrái az uniók korában. In VÉGHSEŐ Tamás (szerk.): *Rómából Hungáriába. A De Camillis János József munkácsi püspök halálának 300. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. (Collectanea Athanasiana I/1.) Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2008, 15–33.

borosnak, azt követően pedig a mindenkori egri püspöknek alárendelve.³ Némileg eltérő helyzetbe került az unióra lépett gyulafehérvári metropolita, aki egy ideig címét is megtarthatta, majd 1723-ban – elsőként a görögkatolikus egyházak közül – a katolikus egyházjognak és a magyar közjognak megfelelő módon felállított egyházmegyéjét is kapott, amit megyéspüspökként kormányozhatott. A székhelyét viszont kénytelen volt áthelyezni Gyulafehérvárról először Fogarasra, majd pedig Balászfalvára.⁴ De ennél is súlyosabb következményekkel járt a „teológus” intézményének bevezetése. A „teológus” egy jezsuita páter volt, akinek eredetileg az volt a feladata, hogy a gyulafehérvár-fogarasi püspököt a katolikus teológia és egyházfegyelem területén segítse. A gyakorlatban viszont a „teológusok” az egyházmegye tényleges vezetői lettek, ami idővel egyre erősödő ellenálláshoz vezetett a görögkatolikus klérus körében, sőt az unió további terjedésének korlátjává is vált.⁵ A márcsai unióban megszülető görögkatolikus egyház vezetői 1671-től kaptak apostoli vikáriusi és címzetes püspöki kinevezést a Szentszéktől és lettek egyúttal a zágrábi püspök rítusvikáriusai. Ez utóbbi tisztség 1715 után megjelent az egri püspök joghatósági területén élő görögkatolikusok vonatkozásában, illetve 1748-tól a nagyváradi egyházmegyében is.

A 18. század közepére a görögkatolikusok alárendelése a latin rítusú hierarchiának számos konfliktus forrásává és lényegében a Rómával egyesült közösségek további fejlődésének akadályává vált. Mivel az uniók után a katolikus oktatási intézmények kapui megnyíltak a görögkatolikusok előtt is, idővel egyre kevésbé bizonyult indokoltnak a felettük gyakorolt gyámkodás. Létrejött egy olyan görögkatolikus egyházi réteg, mely kellő műveltséggel és képzettséggel rendelkezett az önálló egyházszervezet működtetéséhez.⁶ A rítusközi konfliktusok híre, melyek az Egri egyházmegyére különösen is jellemzőek voltak Barkóczy Ferenc (1745–1761) és Eszterházy Károly (1762–1799) püspökök idejében, Bécsbe is eljutott. Mária Terézia királynő kezdetben egyfajta mediációval próbálkozott, de annak sikertelenségét követően úgy döntött, hogy a görögkatolikusok ügyét beemeli egyházpolitikai törekvéseinek szöveggörnyezetébe.

Padányi Bíró Márton veszprémi püspök *Enchiridion de fide* című művének betiltása (1750) Mária Terézia új egyházpolitikájának erőteljes megnyilvánulása volt, amivel jelezte, hogy az évszázados hagyományokkal szakítva a hatalmi struktúrák kiépítésében és működtetésében már nem kíván a katolikus felsőklérusra támaszkodni, sőt szükség esetén kész velük a konfrontációra is.⁷ Velük szemben a teréziánus egyházpolitikában elő-

³ A latin hierarchiának való alárendeltség elméleti háttéréhez: VÉGHSEŐ Tamás: Jezsuiták és görögkatolikusok Északkelet-Magyarországon a 17. század második felében. In SZABÓ Irén (szerk.): *Katolikus megújulás Északkelet-Magyarországon*. Római Katolikus Egyházi Gyűjtemény, Sárospatak 2014, 214–226.

⁴ A Gyulafehérvárra 1716-ban véglegesen visszatérő latin rítusú püspök a IV. Lateráni Zsinat „*Quoniam in plerisque*” kezdetű rendelkezésére hivatkozva érte el a görögkatolikus püspök székhelyének megváltoztatását.

⁵ I. TÓTH Zoltán: *Az erdélyi román nacionalizmus első százada. 1697–1792*. Pro-Print Könyvkiadó, Csík-szereda 1998, 41–45.

⁶ SÓLTÉS, Peter: A papság reformja a Munkácsi Egyházmegyében a 18. században. In VÉGHSEŐ Tamás (szerk.): *Symbolae. A görög katolikus örökségkutatás útjai. A Nikolaus Nilles SJ halálának 100. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. (Collectanea Athanasiana I/3.) Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2010, 231–246., 238.

⁷ SPANNENBERGER Norbert: Felvilágosult abszolutizmus, tolerancia és paritás. Egyház- és valláspolitikai a 18. századi Habsburg Birodalomban. In VÉGHSEŐ Tamás (szerk.): *Bacsiniszky András munkácsi püspök. A Bacsiniszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. (Collectanea Athanasiana I/6.) Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2014, 13–28., 22.

térbe kerültek az alsóbb szintű egyházi struktúrák és a lokális közösségek, melyek vezetői szerepet kaptak a köz szolgálatában és a közjó előmozdításában. Ahogyan arra Spannenberger Norbert rámutat,⁸ ez a paradigmaváltás magában rejtette a társadalom valamennyi rétegének, köztük a perifériára szorult közösségek megszólításának lehetőségét is. Mivel a görögkatolikusok a marginalizált társadalmi rétegekhez tartoztak, akik fölött a római katolikus felsőklérus olyan jellegű felügyeletet gyakorolt, amely akadályozta mind a további fejlődést, mind pedig az emancipációs törekvéseket, a teréziánus egyházpolitika irányváltása számukra új távlatokat nyitott.

Az egyházpolitikai változás első kézzelfogható eredménye a görögkatolikusok számára a Munkácsi egyházmegye kánoni felállítása volt. Az erre tett első kísérlet azonban 1766/67-ben megghiúsult, ami jól mutatja a latin rítusú felsőklérus ellenállásának erejét. Mária Terézia római ügyvédei hiába alapozták érvelésüket arra, hogy a görögkatolikusok latin főpásztor alá rendelésével az unió egyik feltétele sérül, s ezt egy önálló görögkatolikus egyházmegye szabályszerű felállításával orvosolni kell, XIII. Kelemen pápa Eszterházy püspök érvelését fogadta el, aki a IV. Lateráni Zsinat *Quoniam in plerisque* kezdetű határozatára, illetve IV. Piusz pápa *Romanus pontifex* kezdetű bullájára hivatkozott. Ezek kimondták: a bizánci szertartásúak annak a latin szertartású püspököknek a joghatósága alá tartoznak, melynek területén élnek.

A Szentszék elutasító álláspontja nem tántorította vissza Mária Teréziát, a következő évek egyre súlyosabbá váló konfliktusai pedig sürgetővé tették a probléma megoldását. A császárnő 1770 májusában római ügyvédei útján újabb kérvényt terjesztett be immáron XIV. Kelemen pápához a Munkácsi egyházmegye felállítása érdekében. Az ügyvédek ekkor már ismerték Eszterházy püspök jogi érvelését, s annak állításait más szentszéki dokumentumok rendelkezéseivel cáfolták, mint például X. Leó *Accepimus* kezdetű bullája, mely kimondja, hogy a görög szertartású főpásztorok a görögök felett, a latin szertartású püspökök pedig a latinok felett gyakorolnak joghatóságot. A jogi érvelés mellett ugyanannyira fontos volt Mária Terézia érélyes fellépése, aki kilátásba helyezte azt is, hogy a Szentszék halogató vagy elutasító álláspontja esetén saját jogkörében eljárva rendezi a kérdést. XIV. Kelemen pápa – immáron Eszterházy püspök meghallgatása nélkül – 1770 novemberében tudatta Mária Teréziával, hogy kész megadni jóváhagyását. A majd egy évig tartó tárgyalások után 1771. szeptember 19-én adta ki az *Eximia regalium* kezdetű bullát, mellyel felállította a Munkácsi egyházmegyét.⁹

A Munkácsi egyházmegye megalapítása és az uralkodó részéről bőkezű dotálása áttörést jelentett a görögkatolikusok egyházszervezeti fejlődése, s ennek folyományaként társadalmi emancipációjuk szempontjából. Mindössze hat évvel később Mária Terézia újabb két egyházmegyét alapított számukra.¹⁰ A Nagyvárad egyházmegye területén élő görögkatolikusok számára a latin rítusú püspökség javadalmát megosztva és a püspöki székvárost székhelyként kijelölve létesített egyházmegyét. Az alapítás módja önmagában is jelzésértékű volt, hiszen mind a vagyonmegosztás, mind pedig a székhely (és névviselés) megosztása azt üzenete, hogy a világi hatalom egyenrangúnak tartja a két rítushoz

⁸ Uo. 23.

⁹ A Munkácsi egyházmegye felállításának részleteihez: HODINKA Antal: *A munkácsi görög-katolikus püspökség története*. Budapest 1910, 607–626. PEKAR, Athanasius: *De erectione canonica eparchiae Mukacoviensis*. (Analecta OSBM Series II. Sectio I.) Romae 1956, 93–127. JANKA György: A munkácsi egyházmegye felállítása. *Athanasiana* 4 (1997), 57–81.

¹⁰ JANKA György: A bécsi udvar lépései a nagyvárad és a körösi görög katolikus egyházmegyék felállításában (1775–1777). *Athanasiana* 2 (1996), 107–116.

tartozó alattvalóit. Vagyis az a vagyon, amit az évszázadok során az apostoli királyok a latin rítusú nagyváradai püspök rendelkezésére bocsátottak a hitéleti tevékenység finanszírozására, ugyanúgy megilleti a bizánci rítusú katolikusokat is és amennyiben a társadalmi és demográfiai változások ezt indokolták, szükség esetén ez a javadalom megosztható és megosztandó. Fontos üzenete volt a székhely kijelölésének is. Bár a szóban forgó vagyonelem a belényesi uradalom volt, az új görögkatolikus egyházmegye központja nem Belényes lett, hanem Nagyvárad. A döntésben nyilvánvalóan nem az játszott döntő szerepet, hogy Nagyvárad infrastruktúrája fejlettebb volt, mint a belényesi. Éppen a gyulafehérvár-fogarasi püspökség balázsfalvi székhelye szolgálhatott volna precedensként, hiszen Balázsfalva jelentéktelen kis mezővárosból lett a román görögkatolikusok egyházkormányzati és kulturális központja, „kis Rómája”. Az a tény, hogy a Magyar Királyságban 1777-től két Nagyváradai egyházmegye – egy latin és egy bizánci rítusú – létezett, a görögkatolikusok társadalmi emancipációjának jele lett.

Szintén 1777-ben – a nagyváradai alapítással együtt kezdeményezve és tárgyalva – a zágrábi püspök alárendelt görögkatolikus rítusvikariátust is egyházmegyévé szervezték, Kőrös székhellyel. Mindkét bizánci rítusú egyházmegye felállítását a magyarországi római katolikus püspökök heves ellenkezése kísérte. Bár Mária Terézia ugyanekkor a latin egyházszervezet fejlesztésén is munkálkodott a székesfehérvári és a szombathelyi egyházmegye létrehozásával, a római katolikus püspökök azon meggyőződésüknek adtak hangot, hogy a görögkatolikusok a katolicitás szempontjából még mindig megbízhatatlanok, ezért az önálló egyházszervezetet nem szabad megadni nekik. Ahogyan a Munkácsi egyházmegye esetében is történt, a magyar püspökök első tiltakozását a Szentszék elfogadta, s csak a két latin rítusú egyházmegye felállítását hagyta jóvá. Mária Terézia hajthatatlansága viszont ebben az esetben is eredményre vezetett.

2. A SZINÓDUS ELŐZMÉNYEI, TÉMÁI ÉS DÖNTÉSEI

A görögkatolikus egyházszervezet fejlesztésével egyidejűleg a bécsi udvar szükségesnek látta a királyság különböző régióiban működő bizánci rítusú egyházak vallási életének felülvizsgálatát és összhangba hozását. Ehhez a keleti egyházi hagyomány fontos intézményének, a püspöki szinódusnak a felelevenítésével és bevezetésével kívánt fórumot teremteni. Az 1773-ban Mária Terézia által Bécsbe összehívott görögkatolikus püspöki szinódus az 1770-es évek egyházpolitikai változásainak fontos jelképévé vált.¹¹ Az uralkodó már a helyszín kiválasztásával is üzent: Bécsbe, a hatalmi és kormányzati centrumba rendelte a görögkatolikus püspököket, jelezve, hogy nem magyar területen és nem valamely magyar latin rítusú püspök joghatósági területén kell a görögkatolikusok életére vonatkozó döntéseket meghozni, hanem a főkegyúr „közelségében”, vagyis védelme alatt.¹²

¹¹ FORGÓ András: Adalékok Bacsinszky András püspöki tevékenységének eszmei hátteréhez. In VÉGHSEŐ Tamás (szerk.): *Bacsinszky András munkácsi püspök. A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai.* (Collectanea Athanasiana I/6.) Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2014, 97–116., 98.

¹² SPANNENBERGER N.: *Felvilágosult abszolutizmus, tolerancia és paritás*, 23.

A bécsi püspöki szinódus összehívásának azonban volt egy konkrét oka is.¹³ A bizánci rítusú alattvalók vallási életének javítása érdekében Mária Terézia 1770-ben Bécsben felállította a *Typographia Orientalis*. Vagyis egy olyan speciális nyomdát, mely rendelkezett megfelelő betűkészlettel ahhoz, hogy a Habsburg Birodalom különböző régióiban élő keleti keresztényeket ellássa liturgikus könyvekkel, tankönyvekkel és vallásos irodalommal. Addig ugyanis mind az ortodoxok, mind pedig a görögkatolikusok külföldről – elsősorban Moldvából és Oroszországból – szerezték be a szükséges könyveket. Ezekben a könyvekben azonban az egyházi és világi előjárókért mondandó imádságokban értelemszerűen a származási országok uralkodóinak és főpapjainak neve szerepelt. Bár a liturgikus gyakorlatban ezeket a szertartást végző papok természetesen aktualizálták, ennek ellenére számos, alaptalan gyanúsítgatás forrásává lettek.¹⁴ Súlyos problémát jelentett továbbá az is, hogy gyakran a görögkatolikusok is ortodox kiadású könyveket használtak. Ezért egy olyan nyomda létesítése, mely képes a helyi igényeknek megfelelő tartalmú és teológiai kifogástalan könyveket kiadni, mindenképpen indokolt volt.

Az új nyomda első két kiadványa az ósláv liturgikus nyelvet használó görögkatolikus egyházak számára készült 1770–71-ben. Az első egy ábécéskönyv volt, mely tartalmazta a *Miatyánk*, az *Angyali üdvözlét* és a *Hitvallás* szövegét is. A másik kötet egy kalendáriummal (Zbornik) ellátott imádság- és énekgyűjtemény volt. Mindkét kötet kijelölt cenzora Bradács János munkácsi püspök, egri rítusvikárius volt. A könyvek megjelenése után Bozsicskovics Bazil,¹⁵ a délvidéki görögkatolikusok püspöke feljelentette Bradács püspököt az uralkodónál, mivel kifogásolta a kötetek egyes tartalmi elemeit. Az ábécéskönyvbe illesztett imádságok esetében kifogásolta, hogy a *Miatyánk* végén szerepelt a „Mert tiéd az ország, a hatalom és a dicsőség mindörökkön-örökké” záróformula, amit protestáns szokásnak tartott.¹⁶ Az *Angyali üdvözlét* esetében hiányolta az imádság második részét (*Asszonyunk, Szűz Mária...*), a *Hitvallásból* pedig a *Filioque*-betoldást. Nem tartotta elfogadhatónak azt sem, hogy a naptárban ortodox szentek is szerepeltek.¹⁷ Mária Terézia kivizsgáltatta a kifogásokat. Bradácsot felszólította, hogy tisztázza a kifogásokat, illetve kikérte Eszterházy Károly egri püspök véleményét is. Mivel Bradács püspök és felettese, Eszterházy püspök között ekkor már komoly konfliktusok alakultak ki a görögkatolikusok helyzete, illetve a Munkácsi egyházmegye felállítása miatt, a vita gyorsan eszkalálódott. Különösen a *Filioque*-kérdés számított súlyos problémának, minek elhagyása miatt Bradácsot azzal vádolták, hogy csak színleg katolikus, valójában „szakadár”.

¹³ LACKO, Michael: *Synodus episcoporum ritus byzantini catholicorum ex antiqua Hungaria Vindobonae a. 1773 celebrata*. Pontificium Institutum Orientalium Studiorum, Romae 1975, 10–12.

¹⁴ Maga Bacsinszky András is jelentett egy ilyen esetet 1761-ben Olsavszky Mihály munkácsi püspöknek. Az akkor hajdúdorogi káplánként szolgáló Bacsinszkyt egy nyírbátori minorita szerzetes vonta kérdőre, aki adománygyűjtő útján betévedt a hajdúdorogi templomba. Hallva, hogy Bacsinszky „uralkodónőnkért”, vagyis óslávlul „nása cáricá” mond könyörgést, azt a következtetést vonta le, hogy az orosz cárnőért imádkozik... Esztergomi Prímási Levéltár, Esztergom, 18/1761. (1761. június 22.). Lásd JANKA György: Bacsinszky András hajdúdorogi éveit. In VÉGHSEŐ Tamás (szerk.): *Bacsinszky András munkácsi püspök. A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. (Collectanea Athanasiana I/6.) Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2014, 39–47., 39.

¹⁵ Bozsicskovics püspökről: FÖLDVÁRI Sándor: Bozsicskovics Bazil, első kőrösi szerb katolikus püspök. *Vigilia* 1998/4, 257–261.

¹⁶ DOBOS András: *Prassi e teologia circa l'Eucaristia nella storica eparchia di Mukacevo: Dall'unione di Uzhorod (1646) fino alla metà del XX secolo*. Aschendorff Verlag, Münster 2022, 123.

¹⁷ Mihály, Péter, Elek, Jónás és Fülöp csodatévő szentek. DOBOS A.: *Prassi e teologia*, 123. e LACKO M.: *Synodus episcoporum*, 76.

Ez a vád nagyon megviselte az éppen felállított Munkácsi egyházmegye első megyéspüspökét, aki súlyos betegségtől szenvedett. Állapota hamar válságosra fordult, haláltusája közben is azt kérdezgette az őt körülvevő papjaitól. „Akkor én most szakadár vagyok?”¹⁸

A vita hevesességét látva Mária Terézia megtiltotta a könyvek forgalmazását és úgy döntött, hogy a kérdés tisztázására és más, a görögkatolikusokat érintő fontos döntések előkészítése érdekében tanácskozássra hívja a görögkatolikus főpásztorokat és tanácsadókat.

A szinódus 1773. március 1-jén kezdte meg munkáját a bécsi Horvát Kollégiumban, ahol a résztvevők április 24-ig tizenkilenc alkalommal tanácskoztak.¹⁹ A szinódus eredményeit összegző szinodális levelet május 6-án nyújtották át a császárnőnek. A szinóduson egy felszentelt püspök, Bozsicskovics Bazil, valamint két kinevezett, de a kezdéskor még a Szentszék által meg nem erősített és ezért fel nem szentelt püspök, a munkácsi egyházmegyes Bacsinszky András és a fogarasi Major Gergely.²⁰ Távol maradt a szinódustól Kovács Meletius püspök, aki 1748-tól kezdve a Nagyvárad egyházmegye rítusvikáriusa volt. Ugyanakkor jelezte, hogy a szinódus minden döntését elfogadja. A három részegyházból összesen kilenc pap és szerzetespap segítette a püspökök munkáját. Bozsicskovics püspök a helynökét, Bacsinszky két kanonokot és két bazilita előljárót, Major az egyházmegyei konzisztórium három tagját és egy teológia tanárt vitt magával. Az ülések jegyzőkönyvét Keresztúry József, bécsi udvari ágens vezette.

A szinódusnak alapvetően négy nagy kérdésre kellett választ adnia. Az első kettő a közvetlen előzményre vonatkozik: Milyen könyveket és milyen fontossági sorrendben kell kiadnia az új bécsi keleti nyomdának? Ki legyen Major Gergely cenzor püspöki kinevezését követően a keleti könyvek cenzora? A harmadik kérdés is kapcsolódik a közvetlen előzményekhez, nevezetesen a naptárkérdéshez, de azt Mária Terézia kérésére kiterjeszti: Hogyan lehet minden görögkatolikus részegyházra érvényes naptárt megalkotni, illetve hogyan lehet a kötelező ünnepek számát csökkenteni? A negyedik alapkérdés szintén az egységesítés lehetőségeit kereste, mégpedig az egyházi élet és egyházfegyelem területén.

Az első két kérdésben viszonylag hamar konszenzusra jutottak. A liturgikus könyvekkel kapcsolatban az a döntés született, hogy a bécsi nyomdában az alábbi könyvek kiadásáról kell gondoskodni a megadott sorrendben: a gyermekeknek *Abécéskönyv*, *Kis katekizmus*, *Kis imakönyv*, *Zsoltároskönyv*; a felnőtteknek *Nagy imádságoskönyv*; a klérus részére: *Zsolozsmáskönyv* (*Csaszoszlov*), *Szerkönyv* (*Trebnjik*), *Misekönyv* (*Szluzsebnjik*), *Irmologion*, *Evangeliumos könyv*, *Apostoloskönyv*, *Oktoékhosz*, *Trifologion-Anthologion*, *Ménea*, *Triód*, *Archieratikon*, *Diakonikon*. Távlati tervként rögzítették egy nagy katekizmus, egy erkölcsstani traktátus, a Szentírás és egy ósláv nyelvtankönyv kiadásának szükségességét.

A leendő cenzor személyét illetően úgy határoztak, hogy minden egyházmegye három-három jelöltet állít, s a császárnőre bízzák a döntést. Ugyanakkor egy nyolcpontos szabályzatot állítottak össze a cenzor számára. Az első hét pont meghatározza azokat

¹⁸ DOBOS A.: *Prassi e teologia*, 123.

¹⁹ A szinódus jegyzőkönyveit és kísérődokumentumait Michael Lacko adta ki bevezető tanulmánnyal: LACKO, M.: *Synodus episcoporum*. Alapvetően őt követi: VASIL', Cyril: Bacsinszky András püspök személye – püspöksége alatt kiadott – kánoni rendelkezéseinek fényében. In VÉGHSEŐ Tamás (szerk.): *Bacsinszky András munkácsi püspök. A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai*. (Collectanea Athanasiana I/6.) Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2014, 85–95. és DOBOS A.: *Prassi e teologia*, 123–124.

²⁰ Mindketten március 8-án kapták meg Rómából a megerősítő bullát.

az irányelveket, melyeket munkája során követnie kell, míg a nyolcadik a cenzor személyével kapcsolatos elvárásokat részletezi.²¹

A Bozsicskovics püspök által is kifogásolt tartalmi kérdésekben azonban felszínre jöttek azok a különbségek, melyek a részegyházak liturgikus gyakorlatát jellemezték. A Miatyánk záróformuláját (Mert tiéd az ország...) – minthogy Szent Máté evangéliumából való – a már kiadott *Ábécékönyv*ben megtarthatónak ítélték. Abban viszont eltértek a vélemények, hogy a jövőben kiadott könyvekbe beillessék-e. Bozsicskovics és Major elleneztek, mivel egyházmegyéikben csak a papok mondták a záróformulát, a laikusok nem. Ezzel szemben Bacsinszky püspök – szintén az egyházmegyéje gyakorlatára hivatkozva – meg akarta tartani, mivel a munkácsi egyházmegyében a hívek is ezzel zárták az Úr imáját. Végül az a döntés született, hogy a laikusok számára kiadandó könyvekben elhagyják, míg a klerikusok használatára szánt kiadványokba beillesztik a záróformulát. Az *Angyali üdvözlét* második részét egyhangú döntéssel elhagyhatónak ítélték, mivel az egyértelműen a latin hagyomány része.²² Ekes vitát váltott ki a *Filioque*-kérdés. Mivel Bradács János halála előtt meggyőző érveket hozott fel a mellett, hogy a keleti katolikusoknak nem kell mondaniuk a *Filioque*-t, és ezt az álláspontot Bacsinszky püspök is védelmébe vette, Mária Terézia a Szentszék állásfoglalását kérte. XIV. Kelemen pápa Bradács püspök érvelését nem fogadta el, ezért a szinódus úgy döntött, hogy a hitvallásban szerepelnie kell a betoldásnak. Mária Terézia azonban meg volt győződve Bradács (és Bacsinszky) püspök érvelésének helyességéről, ezért elrendelte, hogy lap-széli jegyzetben tüntessék fel azt, hogy a keleti katolikusoknak nem kell mondaniuk a *Filioque*-t, amennyiben lelkiismeretükben annak igazságát elfogadják. Ez később újabb vitákhoz vezetett.²³

A kötelező ünnepek számának csökkentésére irányuló uralkodói kérésre válaszul a szinódus azok számát tizenhatban határozta meg: az Istenszülő születése (szeptember 8.), a Szent Kereszt fölmagasztalása (szeptember 14.), Szent Mihály (november 8.), az Úr születése (december 25.), az Istenszülő ünnepe (december 26.), Urunk körülmetélkedése (január 1.), Úrjelenés (január 6.), Gyertyaszentelő Boldogasszony (február 2.), Örömhírvétel (március 25.), húsvét második napja, mennybemenetel, pünkösd második napja, Szent Péter és Szent Pál főapostolok (június 29.), Úrszínváltozás (augusztus 6.), az Istenszülő mennybevitel (augusztus 15.). Ezeken kívül az uralkodó minden egyházmegye számára engedélyezett még egy, tizenhatodik ünnepet. A püspökök kérték, hogy a Szentszék jóváhagyását követően legyen érvényes a kötelező ünnepek új rendje, valamint azt is szorgalmazták, hogy az ortodoxok egyházak is csökkentsék a kötelező ünnepek számát.²⁴ 1775-ben Mária Terézia mindkét kérést teljesítette. A naptárban szereplő szentekről a szinódus résztvevői hosszan vitatkoztak. Bozsicskovics és Major azzal érvelt, hogy a hagyományos tisztelt, de „szakadár” szentek nem igazi szentek, ezért ki kell őket hagyni a naptárból. Bacsinszky ebben a kérdésben is a keleti hagyományokat vette védelmébe és ragaszkodott a naptár régi formájához. Mivel nem jutottak konszenzusra,

²¹ VASIL' C.: Bacsinszky András püspök, 90. Az új cenzor, Bastasics Jozafát, Bozsicskovics püspök helynöke lett, akinek kinevezésekor a szabályzat életbe is lépett. LACKO, M.: *Synodus episcoporum*, 15.

²² LACKO, M.: *Synodus episcoporum*, 38–39.

²³ Uo. 18–19.

²⁴ Uo. 50–53. A kötelező ünnepek számának csökkentéséhez: LACKO Michael: The Reduction of the Number of Feast Days for the Catholics of the Byzantine Rite in Hungary in the XVIII Century. *Slovak Studies* 4 (1964), 197–215.

az a döntés született, hogy a kiadandó könyvekben nem lesz naptári rész mindaddig, míg a Szentszék nem dönt a kérdésben.²⁵

A negyedik kérdéskörben az egyházi élet és az egyházfegyelem kérdései szerepeltek. Az uralkodónőnek ezen a területen is az volt az elvárása, hogy a püspökök törekedjenek egységes irányelvek és gyakorlatok megfogalmazására. Ez elsősorban a stóladíjak meghatározására vonatkozott. Míg a Munkácsi egyházmegye és Bozsicskovics rítusvikáriátusa rendelkezett központonlag meghatározott stóladíjszabással, a Fogarasi egyházmegyében ilyen nem létezett. Ugyanakkor Major püspök is belátta a központi szabályozás – mint a túlkapasok ellenszerének – hasznosságát és kijelentette, hogy a munkácsi stóladíjszabást fogja egyházmegyéjében bevezetni.²⁶

A püspökök megragadták az alkalmat arra, hogy néhány kérést fogalmazzanak meg az uralkodó felé. A görögkatolikus papság szociális helyzetének javítása érdekében kérték a még 1692-ben kiadott jogbiztosító *Diploma Leopoldinum* végrehajtását a királyság teljes területén. A hívek társadalmi integrációját és kulturális felemelkedését szem előtt tartva szorgalmazták iskolák létesítését a görögkatolikusok által lakott területeken, illetve annak előmozdítását állami eszközökkel, hogy kialakuljon egy erős görögkatolikus értelmiségi réteg. Védelmet kértek az uralkodótól azon latin rítusú szerzetesekkel szemben, akik a görögkatolikus közösségeket missziós területnek tekintették és a latin rítus felsőbbrendűségéről és a rítusváltás előnyeiről győzködtek a bizánci rítusú híveket. A rítusok közötti egyenlőség kihangsúlyozását volt hivatott szolgálni azon kérésük is, hogy a hivatalos iratokban ne „görög rítusú egyesülteknek” (*Graeci ritus Uniti*) vagy csak „egyesülteknek” (*Uniti*) nevezzék őket, hanem „görög rítusú katolikusoknak” (*Graeci ritus Catholici*). Az a kérésük viszont, hogy a görögkatolikus papokra ne alkalmazzák a „pópa” nevet, azt célozta, hogy a közbeszédben a görögkatolikusoknak az ortodoxoktól való megkülönböztetése erőteljesebben jelenjen meg.

3. A BÉCSI SZINÓDUS UTÓÉLETE

Mária Terézia nemcsak kezdeményezte a szinódust, hanem követte is annak munkáját, sőt egy ízben levélben sürgette a püspököket a gyorsabb és hatékonyabb munkára. Érdeklődése és elkötelezettsége a szinodális levél kézhezvétele után is megmaradt. Figyelmesen tanulmányozta és személyes jegyzetekkel látta el annak pontjait. Ahogyan a püspökök törekedtek arra, hogy figyelembe vegyék az uralkodó kéréseit, úgy Mária Terézia is lelkiismeretesen gondoskodott a szinodusi döntések végrehajtásáról. Néhány héttel a szinódus lezárása után a királyi kancellária több fordulóban is tárgyalta a meghozott döntéseket és a püspökök által megfogalmazott kéréseket, s az uralkodó már június 28-án ki is adta a végrehajtásra vonatkozó rendeletét.²⁷

Mária Terézia elkötelezettsége a görögkatolikusok irányában kifejezésre jutott abban is, hogy a két kinevezett és a szinódus alatt a Szentszék által megerősített püspök szentelésének helyszínéül Bécset jelölte ki. Különösen az újonnan felállított Munkácsi egyházmegye főpásztorának, Bacsinszky Andrásnak a püspökké szentelése kapott jelentős figyelmet az udvar részéről. A császári kápolnában végzett szentelési szertartás

²⁵ VASIL', C.: *Bacsinszky András püspök*, 89.

²⁶ LACKO, M.: *Synodus episcoporum*, 16.

²⁷ LACKO, M.: *Synodus episcoporum*, 265–272.

után Mária Terézia számos ajándékkal kedveskedett Bacsinszky püspöknek (püspöki korona, szakkoszt, gyűrű, kézi keresztet, pásztorbot, trikérion és dikérion, hintó),²⁸ amivel fontos üzenetet fogalmazott meg a Munkácsi egyházmegye felállítását ellenző Eszterházy Károly püspöknek.

Bacsinszky püspöknek szüksége is volt erre a sajátos védelemre, hiszen a Munkácsi egyházmegye felállítása nem jelentette a viszályok megszűnését. Egerből továbbra is gyanakvoán, sőt ellenséges érzülettel tekintettek rá, s ahogyan elődjét, Bradács Jánost, úgy őt is súlyos vádakkal illették. Jó példa erre az a levél, amit Farkas János, Eszterházy püspök udvari ágense írt főpásztorának 1773. április 6-án, vagyis a szinódus első hónapját követően. Ekkor a *Filioque*-kérdés volt a napirenden, amiben Bacsinszky elődje álláspontját képviselte, míg a másik két püspök hallani se akart a *Filioque* elhagyásáról. Ezt kommentálva Farkas János Bacsinszky püspököt Photiosz és Áriosz reinkarnációjának nevezi, aki az eretnekek ravaszágával próbált fellépni Major és Bozsicskovics püspökökkel szemben. Ez utóbbiak azonban győzedelmeskedtek, s Bacsinszky a naptárkérdésben se tudta akaratát érvényre juttatni. Az egri püspök bécsi ágense kárörvendően zárja sorait: „Kétségtelenül nagy szomorúságot okoz neki az, hogy ennek a szinódusnak szinte egyetlen döntését se az ő orosz gondolkodásmódja szerint (*iuxta russicam ejus mentem*) hozzák meg”.²⁹ Az orosz gondolkodásmód és orosz-élműség vádja az egyházon kívüli közegben legalább akkora sértésnek számított, mint az eretnekség vádja egyházi kontextusban. Ezek a kemény szavak is jelzik, hogy Mária Terézia jóindulatú törekvése a bizánci rítusú katolikusok egyenjogúsítására a „terepen” komoly ellenállásba és akadályokba ütközött – csaknem másfél évszázaddal az ungvári unió megkötése után is.

A gyanúsítgatásokkal ellentétben Bacsinszky püspököt nem eretnek gondolatok vezették és nem jellemezte egyfajta *ante litteram* „idegenszívűség” se. Michael Lacko szerint Bacsinszky és elődje, Bradács püspök szembenállását Bozsicskovicccsal és Majorral az okozta, hogy utóbbiak Rómában tanultak teológiát, míg a két munkácsi főpásztornak nem adatott meg ez a lehetőség.³⁰ Ugyanakkor nehéz azt feltételezni, hogy Bacsinszky és Bradács *alma matere*, a jezsuiták vezette nagyszombati egyetem szellemisége és irányultsága eltérő lett volna a Propaganda Fide Kongregáció egyetemétől. Véleményünk szerint Dobos András közelebb jár az igazsághoz, amikor azt írja, hogy a Munkácsi egyházmegye sokkal jobban őrködött a bizánci rítus hagyományai fölött, mint más

²⁸ PUSKÁS Bernadett: Bacsinszky András püspöki reprezentációjának emlékei. In VÉGHSEŐ Tamás (szerk.): *Bacsinszky András munkácsi püspök. A Bacsinszky András munkácsi püspök halálának 200. évfordulóján rendezett konferencia tanulmányai.* (Collectanea Athanasiana I/6.) Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2014, 173–195., 177–178.

²⁹ A levelet idézi: BÖHM János: Kísérletek a 18. század végén és a 19. században a nemzeti nyelvnek oltárnyelvvé emelésére itthon és a külföldön. 2. rész. *Religio* 1897/22., 175–178., 177. A Böhm által idézett levél 1898 márciusában bekerült a budapesti kormánynak a magyar liturgikus nyelv ügyében a Szent-székhöz intézett emlékiratába is. Az idézettel a memorandum azt próbálta meg bizonyítani, hogy bár Bacsinszkyt kortársai orosz érzelműnek tekintették, mégis támogatta a magyar nyelv liturgikus használatát. A hagyomány szerint már hajdúdorogi parókusként is ez volt az álláspontja, 1795-ben pedig Kricsfalusy György neki ajánlotta András-napi ajándékként az első magyar nyelvű liturgia-fordítást. Az emlékirat szövege: VÉGHSEŐ Tamás – KATKÓ Márton Áron: *Források a magyar görögkatolikusok történetéhez. 1. kötet: 1778–1905.* (Collectanea Athanasiana I/4/1.) Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola, Nyíregyháza 2014, 324–334.

³⁰ LACKO, M.: *Synodus episcoporum*, 18.

magyarországi vagy akár galíciai egyházmegyék.³¹ Bradács és Bacsinszky püspökök ebben a hagyománytisztletben, egyfajta liturgikus-teológiai konzervativizmusban nevelkedtek. Magától értetődő volt számukra, hogy főpásztorként is a bizánci rítus és a hagyományok védelmezőiként lépnek fel. Annál is inkább, mert a hívek elvárásaival is ez a szemlélet volt leginkább összhangban. Az általuk képviselt attitűd a Munkácsi egyházmegye szűkebb kereteiből kilépve elsőként a bécsi szinódus alkalmával mutatkozott meg a szélesebb nyilvánosság előtt. Ez a tény tovább növeli a görögkatolikus egyházak fejlődésére nagy hatást gyakorló esemény jelentőségét.

³¹ DOBOS A.: *Prassi e teologia*, 124. Újabbán a kérdésről: DOBOS András: Il lascito liturgico del Sinodo di Vienna (1773). Il ruolo del Sinodo nella trasmissione e nella formazione del comune patrimonio liturgico della storica eparchia di Mukachevo. *Orientalia Christiana Periodica*. Megjelenés alatt.